

Halės universiteto „Liuterio“ projekto duomenų bazės pristatymas

Vilnius, 2019 m. lapkričio 29 d.

Felix Thies

Martin-Luther Universität Halle-Wittenberg

įvadinės pastabos

projektas

Projektas „**Die Ausstrahlung der Schriften Luthers auf die Sprachen Mittel- und Osteuropas**“ [„Liuterio raštų poveikis Vidurio ir Rytų Europos kalboms“] buvo vykdytas Vokietijos Halės prie Zalės universiteto Germanistikos katedroje 2016–2018 m.

tyrimo objektas

- Į tyrimą buvo įtrauktos tik liuteronišką tradiciją turinčios kalbos, t. y. turinčios bent vieną spausdintą iš vokiečių kalbos išverstą Naujajį Testamentą (arba perikopų rinkinį) ir katekizmą, pasirodžiusį iki 1750 m.
 - Dėl šios priežasties į tyrimą nepateko, pvz., lenkų, čekų ir rusų kalbos.
 - Išimtys: Bretkūno Biblijos vertimas, žem. sorbų k. Jakubicos NT (1548) ir „Krokuvos rankraštis“ (17 a.)

kalbos

- baltų kalbos
 - lietuvių kalba
 - latvių kalba
- vakarų slavų kalbos
 - aukštutinė sorbų kalba
 - žemutinė sorbų kalba
- pietų slavų kalbos
 - kroatų kalba
 - slovėnų kalba (bei Prekmurjės tarmė)
- romanų kalbos
 - rumunų kalba
- finougrų kalbos
 - estų kalba
 - vengrų kalba

lietuvių kalbos šaltiniai

- Katekizmai
 - Vilentas, *Enchiridion* (VE)
- Giesmynai
 - Mažvydas, *Gefmes Chrikfczoniskas* (MžG) 1566/1570
 - Bretkūnas, *Giefmes Duchauanas* (BG) 1589
 - Zengštokas, *GIESMES Chrikfczcionifchkos ir Duchauanifchkos* (ZG) 1612
 - Kleinas, *NAUJOS GIESMJU KNYGOS* (KG) 1666
- Postilės ir perikopų rinkiniai
 - Vilentas, *Evangelias bei Epiftolas* (VEE) 1579
 - Bretkūnas, *Postilė* (BrP) 1591
- Biblijos
 - Bretkūnas, *Biblija* (BrB)
 - 1735 m. Biblija (LtB)

latvių kalbos šaltiniai

- Katekizmai
 - *Enchiridion* 1586
 - *Enchiridion* 1615
 - G. **Mancel**, *Der kleine Catechismus* (1631)
 - H. **Adolphi**, *Der kleine Catechismus* (1685)
- Giesmynai
 - *Undeudsche Psalmen und geistliche Lieder oder Gesenge* (1587)
 - *Psalmen und geistliche Lieder* (1615)
 - G. **Mancel**, *Lettische geistliche Lieder vnd Psalmen* (1631)
 - G. **Mancel**, *Lettische Geistliche Lieder Und Psalmen* (1685)
 - G. **Mancel**/C. **Fürecker**/H. **Adolphi**: *Lettische Geistliche Lieder und Collecten* (1685)
- Postilės ir perikopų rinkiniai
 - [Rivius], *Euangelia vnd Epifteln* (1587)
 - *Euangelia vnd Epifteln* (1615)
 - G. **Mancel**, *Lang=gewünschte Lettische Postill* (1654)
- Biblijos
 - G. **Mancel**/H. **Adolphi**, *Die Sprüche Salomonis* (1685)
 - E. **Glück**, *Tas Jauns Testaments* (1685)
 - E. **Glück**, *Ta Swehta Grahmata* (1689)

tyrimo tikslas

- nustatyti Liuterio kalbos (ir stiliaus) įtaką Rytų Europos kalboms, palyginti tiriamų kalbų rezultatus ir nustatyti bendras tendencijas ir skirtumus.
- trys įtakos sritys:
 - žodžių daryba / leksika
 - (morfo-)sintaksė
 - frazeologija
- visi duomenys apžvelgti monografijoje ir bus prieinami interaktyvioje duomenų bazėje.

leksika

leksika

- Išrinkti 26 būdvardžiai ir 37 daiktavardžiai, kuriuos germanistai laiko „liuterizmais“, t. y. Liuterio naujadarai arba žodžiai, turintys specifinę, prieš Liuterį nepaliudytą reikšmę.
- būdvardžiai (26)
barmherzig, baufällig, boshaftig, durchscheinend, ehebrecherisch, ehrbarlich, eigenwillig, feindselig, freiwillig, friedfertig, friedsam, gastfrei, gastweise, geharnischt, genugsam, gichtbrüchig, glücklich, gottselig, gutwillig, kleingläubig, lebenssatt, leichtfertig, lichterloh, sanftmütig, wetterwendisch, zurückgeprellt
- daiktavardžiai (37)
Aschehaufen, Aschekuchen, Ascheplatz, Blutgeld, Bösewicht, Brandopferaltar, Bubenstück, Dachrinne, Denkkettel, Edelstein, Eifergeist, Erdenkloß, Erstgeburt, Essenszeit, Fallstrick, Feuereifer, Feuerofen, Flattergeist, Fleischtöpfe, Gegenbild, Geschlechtsregister, Herzenslust, Kriegsknecht, Landpfleger, Lästermaul, Linsengericht, Menschenfischer, Menschenkinder, Mördergrube, Morgenland, Ottergezucht, Richtschnur, Rüstzeug, Schädelstätte, Schafskleider, Sündopfer, Zinsgroschen

vertimo strategijos

- dvi pagrindinės vertimo strategijos:
 - vok. k. žodis yra išverstas **vienu žodžiu** (monolekseminė strategija)
 - *baufällig* → liet. k. *pagedęs*
 - vok. k. žodis yra išverstas **daugiau** nei vienu **žodžiu** (polilekseminė strategija)
 - *Sündopfer* → liet. k. *apieros už griekus*

monolekseminiai vertimai

- paprastasis žodis R-∅-E *pikt-as*
- priesaginis žodis R-S(-S)-E *pakaj-ing-as*

- dūrinys R₁-R₂(-S)-E *lengva-šird-ing-as*

- dalyvis ADJ > VERB *susimilstąs*

polilekseminiai vertimai

- atributai

- atributinis genityvas

- (GEN(HN))

žmonių vaikai

Menschen-Kinder

- ((HN)GEN)

vaikai žmonių

Menschen-Kinder

- atributinis būdvardis

- (ADJ(HN))

as. rašiši kraj

Morgen-Land

- (HN(ADJ))

- atributinė bendratis

- (INF(HN))

valgyti čėsas

Essens-Zeit

- ((HN)INF)

čėsas valgyti

Essens-Zeit

- prielinksnis

- (PP(HN))

už kraują pinigai

Blut-Geld

- ((HN)PP)

apieros už griekus

Sünd-Opfer

polilekseminiai vertimai

- kiti

- santykinis sakinyš

- latv. *kas mieru tur* *fried-sam*

- nesantykinis sakinyš

- *širdis džiaugėsi* *(hatten) Herzens-Lust*

- prielinksninė konstrukcija

- as. *z čichim duchom* *sanft-mütig*

rezultatai

vertimas		Lt		Lv		Aukšt. sorbu	
		būdv.	dktv.	būdv.	dktv.	būdv.	dktv.
monolekseminis		52	32	28	23	32	22
	dūrinys	7	5	4	6	3	-
	pirminis žodis	11	14	3	11	5	10
	kiti	34	13	21	6	24	12
polilekseminis		1	96	27	101	22	47
	atrib. gen.	1	77	2	76	2	16
	atrib. būdv.	-	6	1	3	-	23
	kiti	-	13	24	22	0	8

(morfo-)sintaksè

(morfo-)sintaksė

- Lk 2:1-20 (Jėzaus gimimas)
- 50 skirtumų tarp Liuterio vertimo ir lotynų k. teksto (*Textus Receptus*)

skirtumų tipai

- žodžių tvarka 19

ac in terra pax

Vnd *Friede auff Erden*

- morfosintaksė 9

ibant (pl.)

glorificantes ac laudantes

positum (pass.)

gieng (sg.)

preiseten vnd lobten

ligen (act.)

- leksika 22

timore magno „didele baime“

enim

∅

seer „labai“

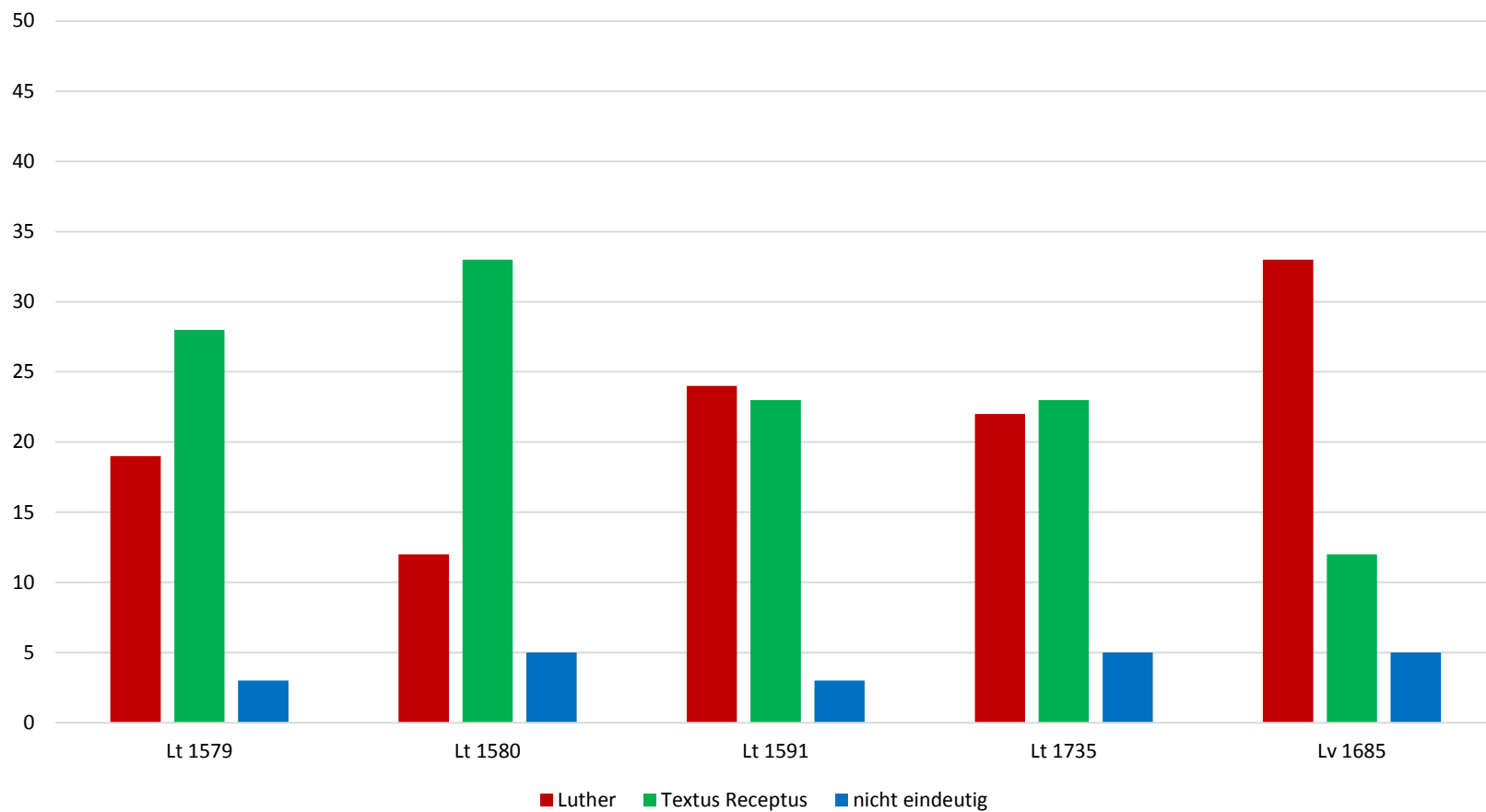
∅

beide

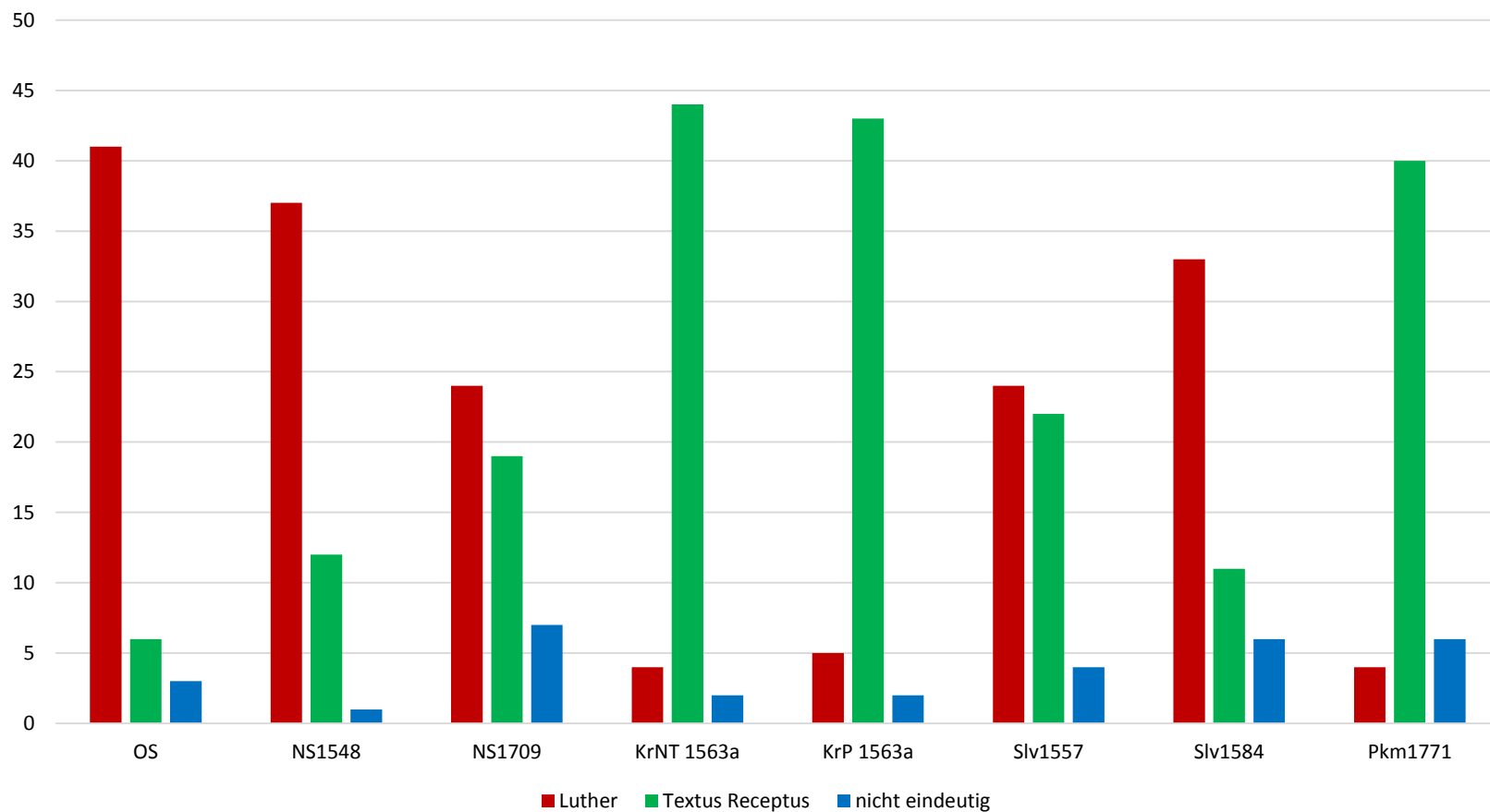
Lk 2,16

TR	⟨ <i>et</i> ⟩ <i>infantem pofitum <u>in præfepi</u>.</i>
NTG	καὶ τὸ βρέφος κείμενον <u>ἐν τῇ φάτνῃ</u> .
L	<i>dazu das Kind <u>in der krippen ligen</u></i>
Lt 1579 (VEE)	<i>ir berneli <u>prakarte gulinti</u>.</i>
Lt 1580 (BrB)	<i>ir waikelj <u>padeta edzafa</u>.</i>
Lt 1591 (BrP)	<i>ir berneli <u>prakarte gulinti</u>.</i>
Lt 1735	<i>prieg tam kudikèlj <u>prákarte begullintj</u>.</i>
Lv 1685	<i>un to Behrniņu <u>Šillê gullifchu</u>:</i>
OS	<i>ktemu tejž to dźjecžatko <u>wżłobi lejžo</u>.</i>
NS 1548	<i>ktemu tefch to Scheczutko <u>w Schlobe lefchuczy</u>.</i>
KrP 1563a	<i>i ditića <u>postavlena v'jaslě</u>.</i>
Slov 1584	<i>inu tu Déte, de je leshalu <u>v'laflih</u>.</i>

Lk 2,1-20: Baltų kalbos



Lk 2,1-20: Slavų kalbos



artikelio vertimas

- artikelis arba parodomasis įvardis vok. k. tekste:
 1. ø *Ehre, Friede*
 2. ein *ein Gebot, ein wolgefallen*
 3. der *das Kind, in der Höhe*
 4. dieser *diese Schatzung, von diesem Kind*

artikelio vertimas

	Lt 1579	Lt 1591	Lv McP	Lv 1685	OS 1706	NS 1548	Slv 1584
∅	∅	∅	∅, (<i>tas</i>)	∅	∅	∅, (<i>ten</i>)	∅
ein	∅	∅	∅, <i>viêns</i>	∅	∅	<i>jaden</i>	∅, <i>en</i>
der	∅, <i>tàs,</i> <i>anàs</i>	∅, <i>tàs</i>	∅, <i>tas</i>	∅, <i>tas</i>	∅, <i>tón,</i> <i>tón sam</i>	∅, <i>ten</i>	∅, <i>ta, ta</i> <i>isti</i>
dieser	<i>tàs</i>	<i>tàs</i>	<i>šis, tas</i>	<i>šis, tas</i>	<i>tón, tón</i> <i>sam</i>	<i>ten,</i> <i>tuten</i>	<i>ta, le-ta</i>

frazeologija

frazeologija: Mt 12,34

TR	<i>Siquidem ex abundantia cordis os loquitur.</i>
NTG	<i>ἐκ γὰρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ.</i>
L	<i>Wes das Hertz vol ist / des gehet der Mund vber.</i>
Lt 1580 (BrB)	<i>Kũ fchirdis pilna ira, thuo burna plufta.</i>
Lt 1735	<i>kũmi βirdis pilnas, tũmi burna plũfta.</i>
Lv 1685	<i>Jo no thas Širds Pilnibas runna ta Mutte.</i>
OS 1728	<i>Czohož wutroba połna je, to dže pŃches rot.</i>
NS 1548	<i>PŃcheto z wupelnoŃczy Sercza, molwe wuŃta.</i>
NS 17Jh	<i>zogosch ta Hutschoba polna io, to te Husta gronie.</i>
KrP 1563a	<i>Iz obilnosti sr'ca usta govore.</i>
Slov 1555	<i>Sakai is obilia tiga ferza ta vuŃta gouore.</i>
Slov 1584	<i>Zhefser je fěrze polnu, tu uŃta govoré.</i>

frazeologija: Mt 22,34

TR	<i>quod filentium impoſuiffet Sadducæis</i>
NTG	<i>ὅτι ἐφίμωσεν τοὺς Σαδδουκαίους</i>
L	<i>das er den Saduceern das maul gestopfft hatte</i>
Lt 1579 (VEE)	<i>iog Saduceufschus nutilde</i>
Lt 1580 (BrB)	<i>iog Saduceufschams burna uβkimfchēs buwa</i>
Lt 1591 (BrP)	<i>iog Saduceufschus nutildens buwa</i>
Lt 1735	<i>ji Sadduceuβus nutildzuſi</i>
Lv 1685	<i>ka wińſch teem Saduzèèreem to Mutti bij aisbahjis</i>
OS 1728	<i>ſo won bjeſche hubu fatykał Sadduzejſkim</i>
NS 1548	<i>zebył tich Saduceou wumylczil</i>
NS 1709	<i>aż won bėſchio Saduzearam te hufta fatikal</i>
KrP 1563a	<i>da Sauceom zatvori usta.</i>
Slov 1555	<i>de ie on tim Saduceiom ta vufťa ſamaſhil</i>

giesmēs: ritminē struktūra

Vom Himmel hoch

Br 1589

*JSch Dangaus ateimi aukſchta /
Nefchu iumus daugi gera /
Taip daugi gera afch nefchu /
Ape tatai asch giedofiu.*

*iſ dan.gaũs a.teĩ.mi aũk.ſto
nè.ſiu jù.mus daũ.gi gẽ.ro
taĩp daũ.gi gẽ.ro àſ ne.ſù
a.piẽ ta.taĩ àſ gie.dó.siu*

8 A
8 A
8 B
8 B

„Aus dem Himmel komme ich, dem hohen,
(ich) werde euch viel gutes bringen.
So viel gutes bringe ich,
über dieses werde ich singen.“

giesmių palyginimas: *Ein feste Burg*

eilutė	Luther	Mž1566	Kl1666	Lv1615	a. sorbų	ž. sorbų
Skiemenų skaičius						
a	8	9	9	9	8	8
b	7	7	7	7	8	7
c	8	8	8	12	8	8
d	7	7	7	9	8	7
Rimas						
a	A	A	A	A	A	A
b	B	A	A	B	B	B
c	A	B	B	C	A	A
d	B	B	B	D	B	B

- Planuojama, kad duomenų bazė bus pasiekiamama pirmąjį 2020 m. ketvirtį.

